

MARIA-ALEXANDRINA TOMOIAGĂ

METAFORELE CONCEPTUALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

0. În lingvistica integrală, natura creației metaforice în limbaj este similară ca finalitate cu natura limbajului, vizând crearea unor conținuturi semnificaționale noi și „evidențierea caracterului fundamental de *creație* inerent esenței cognitive a limbajului” (Coșeriu 1952/2009, p. 179). Studiul *Creația metaforică în limbaj* (*ibidem*) anunță foarte de timpuriu o schimbare esențială de viziune asupra fenomenului metaforic, a cărui finalitate nu este figurativă sau ‘expresivă’, în sens retoric, ci este o „încercare de a clasifica realitatea” și „o cunoaștere prin *imagini*” (*ibidem*). Fiind creatoare de noi conținuturi de cunoaștere, *i.e.* de semnificați, metafora nu are o finalitate la nivelul expresiei, ca ‘ornament’ al acesteia, ci se constituie ea însăși în expresie și conținut al unui fapt experiențial nou, care nu poate fi surprins în alt mod. Cu alte cuvinte, „competența metaforică se întemeiază *pe același principiu* [al creativității vorbirii în general – nota n]” (Borcilă 2002–2003, p. 67) și întrebuițează „elemente care au fost deja «sintetizate», *prin aceeași operație fundamentală a minții umane*” (*ibidem*).

Un prim punct de confluență între teoria integralistă coșeriană și cea cognitivă din a doua generație¹, de sorginte lakoviană, se regăsește în importanța acordată metaforei „convenționale” (Lakoff–Johnson 1980/1985), „din viața cotidiană” sau „prin care trăim”², dintr-o „perspectivă «nonretorică»” (Borcilă 2002–2003, p. 53): amândouă concepțiile acordă metaforei o funcție esențial ‘cognitivă’. În plus, atât semantica cognitivă³, cât și lingvistica integrală pornesc de la premisa că metafora nu este doar apanajul „zeilor și al eroilor” (Coșeriu 1952/2009, p. 178), ci „este prezentă pretutindeni în viața de fiecare zi, nu doar în limbaj, ci și în gândire și acțiune” (Lakoff–Johnson 1980/1985, p. 13⁴).

¹ Prima generație de științe cognitive cunoaște apogeul în perioada anilor ’50–’60, avându-i ca reprezentanți pe J. A. Fodor, Z. Phylyshyn, J. McCarty etc., direcția principală a celei de-a doua generații cognitive îi are în frunte pe G. Lakoff și M. Johnson, în anii ’80, iar cea de-a treia generație de cognitiști este reprezentată, după anul 2000, de J. Zlatev, G. Sonesson, E. Itkonen, C. Sinha, M. Tomasello etc. (vezi Faur 2013a, *passim*).

² Titlul original din limba engleză, *Metaphors We Live By*, a fost tradus în limba franceză *Les métaphores dans la vie quotidienne*.

³ Vezi și Coșeriu 1990/2000, pentru o abordare critică asupra semanticii cognitive.

⁴ Toate citatele din Lakoff–Johnson 1980/1985 și Kövecses 2010 sunt în traducerea noastră.

În explicarea rolului cardinal pe care metaforele ‘convenționale’ îl au în vorbirea cotidiană, semanticienii cognitiști se sprijină pe justificarea prezenței metaforei în sistemul conceptual: „Sistemul nostru conceptual obișnuit, care ne ajută să gândim și să acționăm, este de natură fundamental metaforică”⁵ (Lakoff–Johnson 1980/1985, p. 14). Schimbarea de viziune pe care o propun cognitiștii americani constă, în primul rând, în situarea metaforei la un nivel conceptual, care „joacă un rol central în definirea realității noastre cotidiene” (*ibidem.*). Se consideră că modul în care funcționează sistemul conceptual se reflectă în vorbirea cotidiană, care stă mărturie asupra modului metaforic în care gândim și vorbim. Gândirea metaforică este prezentă în permanență, în orice circumstanțe și la toți vorbitorii, întrucât foarte multe dintre conceptele cu care operăm în viața noastră cotidiană sunt fie abstracte, fie insuficient de clar definite, cum ar fi emoțiile, ideile, timpul ș.a. (*ibidem*, p. 125), astfel încât ne vedem obligați să facem apel la alte concepte, delimitate mai precis, în orientarea spațială, în desemnarea obiectelor, a sentimentelor sau a relațiilor noastre interumane. Cu alte cuvinte, finalitatea metaforei trece dincolo de granițele limbajului, justificându-se dincolo de acesta, „la un nivel mult mai adânc, al gândirii” și configurând „ceea ce înseamnă realitatea pentru fiecare dintre noi” (*ibidem*, p. 156).

În viziunea cognitivistă, „esența metaforei” constă în „a permite înțelegerea a ceva (și a experimenta acel ceva) în termenii a ceva diferit”⁶ (*ibidem*, p. 15), ca în exemplul DISCUȚIA ÎNSEAMNĂ RĂZBOI. Astfel, metafora conceptuală presupune înțelegerea domeniului conceptual A, DISCUȚIE, în termenii domeniului conceptual B, RĂZBOI, *domeniu conceptual* însemnând „orice organizare coerentă a experienței” (Kövecses 2010, p. 4). Cele două domenii care contribuie la constituirea metaforei conceptuale sunt *domeniul sursă*, cel care este bine delimitat, și *domeniul țintă*, cel care se urmărește a fi desemnat.

Natura *metaforelor conceptuale* sau a *conceptelor metaforice* (cum sunt denumite metaforele conceptuale în Lakoff–Johnson 1980/1985), precum și înțelegerea modului în care funcționează sistemul nostru conceptual devin accesibile prin studierea expresiilor lingvistice⁷. Expresiile metaforice sunt, astfel, o oglindire, o replică a modului nostru de a gândi: „expresiile lingvistice (*i.e.* modul de a vorbi) sunt manifestări ale metaforelor conceptuale (*i.e.* moduri de a gândi)”⁸ (Kövecses 2010, p. 7).

⁵ „Notre système conceptuel ordinaire, qui nous sert à penser et à agir, est de nature fondamentalement métaphorique” – Lakoff–Johnson 1980/1985, p. 14.

⁶ „L’essence d’une métaphore est qu’elle permet de comprendre quelque chose (et d’en faire l’expérience) en termes de quelque chose d’autre” – Lakoff–Johnson 1980/1985, p. 15.

⁷ Spre deosebire de metaforele din vorbire, în cazul metaforelor poetice nu se poate vorbi de o corespondență cu metaforele convenționalizate de la nivelul conceptual; vezi Faur 2012.

⁸ „[...] the linguistic expressions (*i.e.*, ways of talking) make explicit, or are manifestations of, the conceptual metaphors (*i.e.* ways of thinking) [...]” – Kövecses 2010, p. 7.

Cercetările contemporane referitoare la fenomenul metaforic se situează la doi poli diferiți, sesizați și de către C. Müller (2008, p. 54), respectiv, unul care consideră metafora ca fiind de natură „lingvistică”, iar celălalt, care o apreciază ca având o natură „cognitivă”, conducând astfel la încadrarea acestor cercetări în două ‘teorii’ diferite, una a metaforei ‘lingvistice’ și alta, a metaforei ‘cognitive’. În opinia noastră, fundamentată pe principiile lingvisticii integrale, o astfel de dihotomie, lingvistic/cognitiv, nu se justifică, pentru că metafora este atât un fenomen cognitiv, cât și unul lingvistic. Din punctul nostru de vedere, nu putem separa lingvisticul de conceptual, dar nici conceptualul de lingvistic, întrucât conceptualul ia naștere în spațiul semnificativ al limbajului (vezi și Tomoiagă 2013, p. 208), iar limbajul, în latura sa esențială, reprezintă, de fapt, conceptualizare.

A susține că metafora nu este exclusiv de natură lingvistică este absolut justificat, iar acesta este unul dintre motivele pentru care cercetarea noastră se deschide spre abordările semanticii cognitive. Dincolo de aceasta însă, a situa metafora conceptuală în amonte față de metafora lingvistică și, mai mult, a considera conceptualizarea ca fenomen ‘prestabilit’ care ‘generează’ expresii lingvistice duce la compromiterea creativității lingvistice și la neglijarea limbajului ca *energeia* (Faur 2013a, b; Zlatev 2011).

1. Studiul nostru urmărește modul în care se configurează metaforele conceptuale în vorbirea în limba română, pornind de la o circumscriere la nivelul conceptual-semnificațional. Drept urmare, cercetarea noastră a avut ca punct de pornire constituirea unui corpus⁹ de metafore din limba română contemporană, care se regăsește sub o formă autentică în spațiul virtual al internetului, mai precis pe diverse forumuri, bloguri și rețele de socializare. Analiza întreprinsă a relevat faptul că taxonomia metaforelor conceptuale, propusă de G. Lakoff și M. Johnson (1980/1985), respectiv *metafore structurale*, *metafore orientaționale* și *metafore ontologice*, grupate după „funcțiile lor cognitive” (Kövecses 2010, p. 37), este una prea largă și nu surprinde dimensiunea culturală¹⁰ specifică fenomenelor studiate. În urma sintetizării ocurențelor metaforice din corpusul nostru, sub forma unor metafore conceptuale, prin care două domenii diferite sunt aduse împreună, am identificat 49 de metafore conceptuale. În funcție de relația dintre sursă și țintă, dar și de finalitatea lor cognitivă, le-am clasificat în: 1. metafore conceptuale de *ființare*, 2. metafore conceptuale de *concretizare* și 3. metafore conceptuale de *resistemizare*.

1.1. Metafore conceptuale de ființare. În prima categorie de metafore conceptuale se regăsesc acelea în care se proiectează de la domeniul sursă la domeniul

⁹ Varianta integrală a corpusului se regăsește în Tomoiagă 2014. În studiul de față vom reda doar unele exemple, ilustrative în cadrul argumentării noastre.

¹⁰ Pentru o viziune mai aprofundată asupra modului în care fenomenul cultural se reflectă în teoria metaforei conceptuale, vezi Dobrovolskij–Piirainen 2005, Ibarretxe-Antuñano 2013, Kövecses 2005, Yu 2008.

țintă aspecte ale unor entități vii, care sunt, pe de o parte, plante, în metaforele conceptuale de *simplă ființare*, iar, pe de altă parte, ființe umane, în metaforele conceptuale *personificatoare*.

a. Metaforele conceptuale de *simplă ființare* sunt următoarele:

DISCUȚIA ESTE PLANTĂ,
 IDEILE SUNT PLANTE,
 RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE PLANTĂ,
 SENTIMENTELE SUNT PLANTE.

Schemele imagistice care se transferă de la domeniul sursă, PLANTĂ, la domeniile țintă au în prim plan dimensiuni referitoare la evoluția vegetală, modul în care intervenția umană poate influența această evoluție vegetală, dar și dimensiuni privitoare la aspectul plantelor.

b. Metaforele conceptuale prin care domeniul țintă este *personificat* au, la rândul lor, alte două subcategorii: *personificare generală* și *personificare particulară*.

i. În prima subcategorie sunt incluse metafore conceptuale precum:

DISCUȚIA (VORBA) ESTE FIINȚĂ UMANĂ,
 IDEILE SUNT OAMENI,

în care transferul imagistic de la domeniul sursă, cel uman, la domeniul țintă surprinde aspecte general umane, precum cele fiziologice, emoționale sau corporale.

ii. Personificarea particulară, în schimb, orientează înspre o anumită categorie umană, cu particularități distincte – INAMICI/DUȘMANI:

DISCUȚIA (VORBA) ESTE UN INAMIC
 GÂNDURILE SUNT INAMICI
 SENTIMENTELE SUNT INAMICI/DUȘMANI

Proiecția metaforică prin care se realizează metaforele conceptuale de personificare particulară reține dimensiunea violenței, a dominării sau a distrugerii pe care inamicul o exersează față de adversarul său.

1.2. Metafore conceptuale de concretizare. Prin metaforele conceptuale de concretizare, domeniul sursă transferă domeniului țintă repere concrete referitoare la mișcare (subtipul a, *motorie*), la simțuri (subtipul b, *senzorială*) și la organizarea internă (subtipurile c și d, *structurală* și *structural-descriptivă*).

a. *Concretizarea motorie* cuprinde metafore conceptuale precum:

A ANALIZA/A GÂNDI/A PLANIFICA ÎNSEAMNĂ A MUNCİ,
 A DISCUȚIA ÎNSEAMNĂ A MUNCİ,
 CONFLICTUL ESTE MUNCĂ,
 DISCUȚIA ESTE O CĂLĂTORIE,
 DISCUȚIA/VORBA ESTE FLUID,
 DISCUȚIA ESTE LUPTĂ,
 DISCUȚIA (AGRUMENTELE, VORBELE) ÎNSEAMNĂ MIȘCARE,

IDEILE SUNT FLUIDE,
 RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE FLUID,
 RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE UN APARAT,
 SENTIMENTELE SUNT FLUIDE,
 SENTIMENTUL ESTE MIȘCARE,
 VIAȚA ESTE O CĂLĂTORIE.

Domenii țintă complexe, care includ operații intelectuale, stări sufletești, relații interumane, viața în general, dar chiar și dialogul dintre oameni dobândesc o latură concretă dinamică. Aspectele dinamice transferate dinspre mișcare, activități care presupun mișcarea, precum munca sau călătoria, oferă posibilitatea de a observa evoluția unor domenii dificil de evaluat din acest punct de vedere. Chiar și domeniile sursă, precum fluidele și aparatele, dețin aceleași proprietăți mecanice ale mișcării, permițând astfel raportarea la domenii țintă complexe din unghiul evoluției lor.

b. *Concretizarea senzorială* are ca punct de plecare domenii țintă ale simțurilor prin intermediul cărora intrăm în contact cu realitatea din jurul nostru, precum cel gustativ sau cel tactil. Apelul la simțuri facilitează, în acest caz, posibilitatea de a realiza o conexiune între domenii țintă pe care le cunoaștem în urma experiențelor emoționale și domenii sursă pe care le percepem fizic, prin interacțiunea corpului nostru cu lumea din jur:

CONȚINUTUL (LINGVISTIC) ÎNSEAMNĂ GUST,
 DISCUȚIA ÎNSEAMNĂ CONTACT FIZIC,
 RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE CONTACT FIZIC,
 SENTIMENTUL ESTE CĂLDURĂ,
 SENTIMENTUL (STAREA PSIHICĂ) ESTE STARE FIZIOLOGICĂ,
 SUPĂRAREA ESTE GREUTATE.

c. Metaforele de *concretizare structurală* iau naștere din nevoia atribuirii unei structuri interne mai solide sau mai apropiate de experiența umană cotidiană. Din această categorie fac parte exemple cum ar fi:

DISCUȚIA (ARGUMENTUL) ESTE CONSTRUCȚIE,
 IDEILE SUNT CONSTRUCȚII,
 RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE CONSTRUCȚIE,
 VIAȚA ESTE O ZI,
 VIAȚA ESTE UN AN.

d. Metaforele conceptuale *structural-descriptive* ar putea fi considerate drept o subclasă a metaforelor de concretizare, care aduc o specificare ulterioară, CORP SOLID, MATERIAL TEXTIL:

DISCUȚIA (VORBA) ESTE CORP SOLID,
 RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE MATERIAL TEXTIL,
 VORBELE SUNT FIBRE TEXTILE.

1.3. Metafore conceptuale de resistemizare. Spre deosebire de metaforele conceptuale de concretizare structurală care, la rândul lor, oferă organizare internă domeniilor țintă, metaforele de resistemizare nu au ca finalitate dimensiunea concretă, ci doar reorganizarea după structura unui domeniu sursă diferit. Astfel de metafore conceptuale au ca domeniu țintă OMUL, asupra căruia se proiectează diferite scheme imagistice, în funcție de domeniul sursă la care se apelează, în exemple precum:

OMUL ESTE ALIMENT,
 OMUL ESTE ANIMAL,
 OMUL ESTE CONSTRUCȚIE,
 OMUL ESTE CORP SOLID,
 OMUL ESTE FLUID,
 OMUL ESTE MATERIAL TEXTIL,
 OMUL ESTE METAL (OBIECT DIN METAL),
 OMUL ESTE NATURĂ,
 OMUL ESTE PLANTĂ,
 OMUL ESTE SOL,
 OMUL ESTE UN APARAT,
 OMUL ESTE VEHICUL.

2. Domenii

2.1. Domenii-țintă recurente în limba română contemporană. Modul în care vorbitorii denumesc și ordonează realitatea din jur prin procesul metaforic, creativ și cognitiv, este surprins de Eugeniu Coșeriu (1952/2009) prin referirea la câteva paliere ontologice foarte asemănătoare cu Marele lanț al ființei (vezi și Borcică 1997, 2002–2003) ce se regăsește la semanticienii cognitiști (Lakoff–Turner 1989). Un prim palier al domeniilor țintă, în viziunea coșeriană, aparține fenomenelor și aspectelor naturii, altul, plantelor, urmat de cel al animalelor, iar, în cele din urmă, este situat palierul ființei umane și preocupările sale fizice și psihice:

„Omul cunoaște și desemnează metaforic fenomene și aspecte ale naturii, plante și animale, produsele și activitățile sale proprii, instrumentele pe care le fabrică pentru munca sa. [...] Bucuria, tristețea, durerea și frica omului, modul său de a considera lumea, toate acestea se reflectă în cuvânt, în actul de creație lingvistică” (Coșeriu 1952/2009, p. 193, 195).

În urma unei atente analize asupra corpusului de metafore din limba română contemporană, am identificat cinci domenii țintă recurente, pe care le vom reda în *Tabelul 1*. Dacă avem în vedere felurile de ființe și ierarhia acestora din versiunea ‘de bază’ a Marelui lanț al ființei, putem constata că desemnarea metaforică se orientează, la vorbitorii români contemporani, în special către cel mai înalt nivel al acestuia, ființa umană.

Tabelul 1

Domeniile-țintă ale metaforelor conceptuale atestate în limba română contemporană

Nr. crt.	Domeniu-țintă	Metafore conceptuale (MC)	Tipuri de metafore conceptuale
1.	Omul	OMUL ESTE ALIMENT OMUL ESTE ANIMAL OMUL ESTE CONSTRUCȚIE OMUL ESTE CORP SOLID OMUL ESTE FLUID OMUL ESTE MATERIAL TEXTIL OMUL ESTE METAL (OBIECT DIN METAL) OMUL ESTE NATURĂ OMUL ESTE PLANTĂ OMUL ESTE SOL OMUL ESTE UN APARAT OMUL ESTE VEHICUL	MC de resistematizare
2.	Viața în general	VIAȚA ESTE O CĂLĂTORIE	MC de concretizare motorie
		VIAȚA ESTE O ZI VIAȚA ESTE UN AN	MC de concretizare structurală
3.	Viața intelectuală	IDEILE SUNT PLANTE	MC de simplă ființare
		IDEILE SUNT OAMENI	MC de personificare generală
		GÂNDURILE SUNT INAMICI	MC de personificare particulară
		A ANALIZA / A GÂNDI / A PLANIFICA ÎNSEAMNĂ A MUNCI IDEILE SUNT FLUIDE	MC de concretizare motorie
		IDEILE SUNT CONSTRUCȚII	MC de concretizare structurală
4.	Viața sentimentală	SENTIMENTELE SUNT PLANTE	MC de simplă ființare
		SENTIMENTELE SUNT INAMICI/DUȘMANI	MC de personificare particulară
		SENTIMENTELE SUNT FLUIDE SENTIMENTUL ESTE MIȘCARE	MC de concretizare motorie
		SENTIMENTUL ESTE CĂLDURĂ SENTIMENTUL (STAREA PSIHICĂ) ESTE STARE FIZIOLOGICĂ SUPĂRAREA ESTE GREUTATE	MC de concretizare senzorială
		DISCUȚIA ESTE PLANTĂ RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE PLANTĂ	MC de simplă ființare
5.	Viața socială	DISCUȚIA (VORBA) ESTE FIINȚĂ UMANĂ	MC de personificare generală
		DISCUȚIA (VORBA) ESTE UN INAMIC	MC de personificare particulară

	A DISCUTA ÎNSEAMNĂ A MUNCII CONFLICTUL ESTE MUNCĂ DISCUȚIA ESTE O CĂLĂTORIE DISCUȚIA / VORBA ESTE FLUID DISCUȚIA ESTE LUPTĂ DISCUȚIA (AGRUMENTELE, VORBELE) ÎNSEAMNĂ MIȘCARE RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE FLUID RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE UN APARAT	MC de concretizare motorie
	CONȚINUTUL (LINGVISTIC) ÎNSEAMNĂ GUST DISCUȚIA ÎNSEAMNĂ CONTACT FIZIC RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE CONTACT FIZIC	MC de concretizare senzorială
	DISCUȚIA (ARGUMENTUL) ESTE CONSTRUCȚIE RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE CONSTRUCȚIE	MC de concretizare structurală
	DISCUȚIA (VORBA) ESTE CORP SOLID RELAȚIA INTERUMANĂ ESTE MATERIAL TEXTIL VORBELE SUNT FIBRE TEXTILE	MC de concretizare structural-descriptivă

Cu toate că expresivitatea vorbirii noastre se aplică tuturor lucrurilor pe care le intuim și le cunoaștem, este dificil de trecut cu vederea caracterul antropocentric în care se orientează creația metaforică în corpusul analizat de noi. Cele cinci domenii-țintă identificate au în comun ființa umană, vizând atât omul în general, cât și viața omului cu particularitățile sale: viața intelectuală, viața sentimentală și viața socială. Acest antropocentrism al desemnării metaforice a fost pregnant definit de către Eugeniu Coșeriu, care situează la baza creației lingvistice sentimentele, trăirile și modul omului de a se raporta la lume:

„Bucuria, tristețea, durerea și frica omului, modul său de a considera lumea și atitudinea lui față de lume, toate acestea se reflectă în cuvânt, în actul de creație lingvistică” (Coșeriu 1952/2009, p. 195).

Dacă observăm cu atenție metaforele conceptuale prin care se desemnează omul, acestea sunt de resistemizare; omul dobândește o altă structură: de aliment, animal, construcție etc. Expresii metaforice precum: „Ești o bomboană când vrei!” (Tomoiagă 2014, nota 4), „Ești o femeie bătrână și acră.” (*ibidem*, nota 2), „Fiară ce ești!” (*ibidem*, nota 38), „Ia ciulește bine urechile, mă dragă!” (*ibidem*, nota 87), sunt dovezi ale caracterului mereu insolit al intuiției umane, care impune selectarea unor imagini din alte domenii, în vederea desemnării lui.

În ceea ce privește viața umană, metaforele de concretizare și cele de ființare selectează imagini mult mai bine fixate, din domenii mai accesibile contemplării directe. Viața omului în general, cu etapele sale și cu specificul său, viața intelectuală, care se manifestă prin idei și gânduri, sentimentele cu toată diversitatea lor, relațiile interumane și discuțiile dintre oameni sunt desemnate metaforic atât ca ur-

mare a sesizării unor aspecte inedite, cât și ca urmare a caracterului inițial ‘inefabil’ al acestora. De foarte multe ori determinarea directă se dovedește a fi nu doar insuficientă, ci chiar incapabilă de a orienta un semnificat virtual spre lumea reală a sentimentelor, de pildă, așa încât ‘saltul’ furnizat de o schemă imagistică din alt domeniu de cunoaștere rămâne singura soluție pentru desăvârșirea lui *onomasein* și a lui *legein*.

2.2. Domenii-sursă recurente în limba română contemporană. Domeniile sursă pe care le-am identificat în urma analizei corpusului de metafore selectat de noi sunt înscrise în Tabelul 2, iar ierarhia lor nu este arbitrară, ci corespunde Marelei lanț al ființei. Astfel, pe treapta inferioară am încadrat *mineralele, rocile, solurile*, urmate de *corpuri, obiecte și materiale*, pe o treaptă superioară acestora am introdus *plantele*, cărora le succed *animalele*, în timp ce la palierele superioare am regăsit *omul și cosmosul*. Proiecția de la sursă la țintă se realizează atât direct, identificându-se un anumit exemplar al domeniului-sursă cu unul din domeniul-țintă, după criteriile ce țin de aspect sau comportament, cât și în mod indirect, asociindu-se anumite particularități ale domeniului sursă cu cele ale țintei.

Tabelul 2

Domeniile-sursă ale metaforelor conceptuale atestate în limba română contemporană

Nr. crt.	Marele Lanț al Ființei	Domenii-sursă
6.	Cosmos	natură timp
5.	Om	om/ființă umană – ființă umană particulară: inamic/dușman – activități specifice ființei umane: călătorie, luptă, muncă – aspecte fiziologice: aliment, gust, stare fiziologică
4.	Animale	animale
3.	Plante	plante
2.	Corpuri, obiecte, materiale	– corpuri: – tipuri: corp solid, fluid – proprietăți: căldură, contact fizic, greutate, mișcare – obiecte, materiale – obținute prin intervenție umană: aparat, construcție, fibre textile, materiale textile, vehicul
1.	Minerale, roci, soluri	metal sol

În prima categorie, a *mineralelor, rocilor și a solurilor*, se regăsesc în corpusul nostru *metalele și solul*, domenii sursă pentru desemnarea metaforică a *omului*. De la domeniul sursă *metal*, la domeniul țintă *om*, se proiectează, pe de o parte, direct, aspecte ce țin de proprietățile fizice ale unor metale, ca în exemplul *magnet* – „Sunt un magnet de fete” (Tomoiagă 2014, nota 160). Cele două domenii sunt aduse împreună însă și în mod indirect, prin diferite particularități ale metalelor, asociate omului: proprietățile metalelor („Pfoai, am ruginit. După juma’

de bere m-a bușit durerea de cap”, *ibidem*, nota 161) sau modul de prelucrare a metalelor („Dacă pe Moni *am cizelat-o*, pe Irina o formezi ca om”, *ibidem*, nota 164). În ceea ce privește domeniul sursă *sol*, particularitățile acestuia se proiectează asupra țintei doar indirect, după aspectul solului („Ce om *buruienos!*”, *ibidem*, nota 205), conținutul solului („Augustin, ești *praf și pulbere* la gramatica limbii române!”, *ibidem*, nota 211) și modul în care omul intervine asupra solului („Te *sapă* colegii?”, *ibidem*, nota 215).

Elementele din cel de-al doilea palier al Marelui lanț se regăsesc ca domeniu sursă în corpusul nostru sub forma *corpurilor*, a *obiectelor* și a *materialelor*. Ca tipuri de corpuri, se regăsesc cele *solide* și *fluidele*. Corpurile solide constituie domeniul sursă pentru *om* și pentru *discuție*: „Pițurcă, *om sucit!*” (*ibidem*, nota 117) „Bănescu e *inflexibil*. Nu fac un buget pentru 10% dintre români” (*ibidem*, nota 119), „*Replici tăioase* în Parlament” (*ibidem*, nota 719), „Mi-a zis și băiatul *cuvinte grele*” (*ibidem*, 721), selectându-se aspecte și proprietăți ale acestora. Fluidele sunt domeniu sursă pentru *om* („*Ard* de nerăbdare să ajung la țară”, *ibidem*, nota 126), *idei* („Liviu Dragnea, stăpânul laboratorului unde *clocotesc* toate *ideile* de resecționare teritorial administrativă a țării...”, *ibidem*, nota 323), *sentimente* („Cred că *s-au diluat sentimentele* lui Ioan Andone pentru Dinamo”, *ibidem*, nota 387), *discuție* („Adică după ce că vin să *vă ascult aburelele*, să vă mai și plătesc pentru asta?”, *ibidem*, nota 609) și *relații interumane* („La o echipă nouă, *relațiile se încheagă* greu”, *ibidem*, nota 662). Proprietățile corpurilor, precum *căldura*, *contactul fizic*, *greutatea* și *mișcarea* se constituie, la rândul lor, în sursă pentru diferite domenii-țintă: *sentimentele*, *discuția* și *relațiile interumane*.

Obiectele și materialele (*aparate*, *construcții*, *fibre textile*, *materiale textile*, *vehicule*) obținute prin intervenția umană reprezintă un domeniu sursă foarte fecund, contribuind în special la desemnarea *sentimentelor* și a *relațiilor interumane*, dar și la cea a *omului* și a *ideilor*. În proiecția metaforică se ține seama de componentele acestor obiecte și materiale („Fetelor, oficial mi s-au terminat *bateriile*”, *ibidem*, nota 218), de structură („Am adăugat la *temelia dialogului* nostru proverbul bun și înțelept de mai sus.”, *ibidem*, nota 696), de funcționare („*M-am deconectat* eu [...] spre finalul vacanței”, *ibidem*, nota 220) sau de proprietăți („Cine este de vină când *relația se destramă?*”, *ibidem*, nota 724).

Plantele reprezintă un domeniu foarte bine delimitat, cu care omul interacționează în permanență, cunoscând și intuind multe dimensiuni ale acestuia, precum: diversele specii, stadiile evoluției vegetale, aspectul, părțile componente sau modul în care se transformă, evoluează în funcție de intervenția umană. Diferitele proprietăți ale plantelor se proiectează asupra *omului*, *ideilor*, *sentimentelor* sau *relației interumane*, în vederea fructificării unor tipare imagistice bine conturate în acest domeniu vegetal: „Beat și grăbit, un șofer *a secerat* trei tineri într-o stație de autobuz” (*ibidem*, nota 203), „Când e *sămânță de ceartă*, hop și voi...” (*ibidem*, nota 549), „În mai puțin de o secundă mi-a *încolțit o idee*” (*ibidem*, nota 274).

Palierul animalelor este extrem de productiv ca domeniu sursă în creația metaforică, în special pentru desemnarea ființei umane, atât în mod direct, când

specia animalieră devine sursă pentru om, cât și în mod indirect, când anumite acțiuni specifice animalelor, părțile corpului animal, aspectele fizice, organizarea în grup sau locul de adăpost sunt proiectate asupra omului. Cele mai numeroase ocurențe sunt cele în care omul este asociat direct cu animalul, selectându-se particularități de comportament sau de înfățișare, cu un tipar asociativ puternic: „Ce bine e când ești *parazit* al banului public!” (*ibidem*, nota 65), „Ești *un păduche* și nu ai relațiile mele!” (*ibidem*, nota 66), „Au arestat și polițiștii *niște plevuști*” (*ibidem*, nota 67), „Ești *un porc!*” (*ibidem*, nota 68), „Ce vrei, *potaie?*” (*ibidem*, nota 69) etc.

Domeniul sursă *om* este unul foarte complex și are trei subdiviziuni: *omul* ca sursă directă, *activități specifice omului și fiziologia umană*. Omul, trăsăturile sale, etapele vieții sale, modul său de comportament devin sursă directă pentru idei („Este o *idee seducătoare...*”, *ibidem*, nota 289), gânduri („*Mă bate gândul să cer cetățenia italiană*”, *ibidem*, nota 299), sentimente („Vă voi spune, totuși, că *m-a gătuțit emoția* când l-am auzit vorbind despre un anumit profesor”, *ibidem*, nota 362) și discuție („*Cuvintele lui m-au lovit tare*”, *ibidem*, nota 586). Activitățile specifice omului, precum *călătoria, munca sau acțiunea* devin sursă pentru viață („Consider că ați avut *un parcurs frumos în viață*, reușind să îmbinați activitatea de universitar cu cea de scriitor”, *ibidem*, nota 246), gândire („*Ce intrigă mai țes vecinii noștri unguri?*”, *ibidem*, nota 315), discuție („*Ponta își brodează ultimele minciuni la ghergheful la care lucrează de la instalare încoace*”, *ibidem*, nota 588), conflict („*Polițiștii m-au snopit în bătaie*”, *ibidem*, nota 599). Cea de-a treia subdiviziune a domeniului sursă *om*, fiziologia umană și aspecte ale acesteia, precum gustul, se proiectează asupra domeniilor țintă *sentimente și conținut lingvistic*. Sentimentului i se asociază în mod direct o stare fiziologică („*Țiriac moare de oftică*”, *ibidem*, nota 486, „*Căutăm jucători tineri cu foame de performanță*”, *ibidem*, nota 491) sau, indirect, acțiuni care conduc la o anumită stare fiziologică sunt asociate cu sentimentele („*Te aștepți să rămâi paralizat de uimire*”, *ibidem*, nota 474, „*Românii înghit umiliința de la locul de muncă*”, *ibidem*, nota 495).

Situat pe cea mai înaltă treaptă a Marelui lanț al ființei, *cosmosul*, reprezentat în corpusul nostru de *natură și de timp*, devin surse imagistice pentru vorbirea și gândirea despre om și despre viață în general. În ceea ce privește natura, anumite tipare imagistice ce țin de modul în care se manifestă aceasta sunt transferate omului: „*Mă cutremur când văd ce scriu unii oameni*” (*ibidem*, nota 165), „*Cum m-am înșeninat citind o carte!*” (*ibidem*, nota 168), iar de la domeniul sursă *timp* se transferă către viață succesiunea specifică a intervalelor sale mai restrânse, ziua („*Visez ca amurgul vieții să mă prindă pe malul mării*”, *ibidem*, nota 268), sau mai largi, anul („*Toamna vieții poate fi plină de culoare*”, *ibidem*, nota 272).

Apropierea de semantica cognitivă este posibilă prin recuperarea, din punct de vedere operațional și epistemologic, a unor elemente care permit atât recunoașterea funcției cognitive a fenomenului metaforic, cât și prezența lui în

vorbirea și gândirea cotidiană. Cu toate acestea, spre deosebire de orientarea cognitivă, lingvistica integrală include conceptualul în semnificațional, acesta înscriindu-se în dimensiunea „funcției semnificative” esențiale a vorbirii și abia ulterior orientându-se spre lume. Prin studiul nostru, am urmărit conturarea unei viziuni de ansamblu asupra metaforelor conceptuale în limba română, de pe terenul lingvisticii integrale însă, fructificând, totodată, câștigurile incontestabile ale semanticii cognitive. Fără a separa conceptualul de lingvistic, considerăm, în manieră integralistă, că metaforele conceptuale iau naștere în spațiul semnificațional al limbajului, surprinzând fenomenul creativității lingvistice, în general, și metaforice, în particular, ca proces sau *energeia*, nu doar ca produs fixat.

BIBLIOGRAFIE

- Borcilă 1997 = Mircea Borcilă, *Marele lanț al ființei. O problemă de principiu în poezia antropologică*, în „Limba și literatură”, XLII, 1997, nr. 2, p. 13-19.
- Borcilă 2002–2003 = Mircea Borcilă, *Lingvistica integrală și fundamentele metaforologiei*, în DR, serie nouă, VII–VIII, 2002–2003, p. 47–77.
- Coseriu 1990/2000 = Eugenio Coseriu, *Structural semantics and cognitive semantics*, în „Logos and language”. *Journal of General Linguistics and Language Theory*, I, 2000, nr. 1, p. 19–42.
- Coșeriu 1952/2009 = Eugeniu Coșeriu, *Creația metaforică în limbaj*, în idem, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, p. 167–197.
- Dobrovol'skij–Piirainen 2005 = Dimitrij Dobrovol'skij, Elisabeth Piirainen, *Figurative Language. Cross-Cultural and Cross-Linguistic Perspectives*, Amsterdam, Elsevier, 2005.
- DR, serie nouă = „Dacoromania”, serie nouă, Cluj-Napoca, I, 1994–1995 și urm.
- Faur 2012 = Elena Faur, *The Metaphors for Death and the Death of Conceptual Metaphors in Poetry. An Analysis Based on Emily Dickinson's Poem «Because I Could not Stop for Death»*, în DR, serie nouă, XVII, 2012, nr. 2, p. 108–123.
- Faur 2013a = Elena Faur, *Semantica cognitivă și emergența studiilor elocutionale*. Teză de doctorat, Cluj-Napoca, Universitatea „Babeș-Bolyai”, 2013.
- Faur 2013b = Elena Faur, *Integral Semantics and Conceptual Metaphor: Rethinking Conceptual Metaphor Within an Integral Semantics Framework*, în „Journal of Cognitive Semiotics”, V, 2013, nr. 1–2, p. 108–139; <http://www.cognitivesemiotics.com>. 23 noiembrie 2014.
- Ibarretxe-Antuñano 2013 = Iraide Ibarretxe-Antuñano, *The relationship between conceptual metaphor and culture*, în „Intercultural Pragmatics”, X, 2013, nr. 2, 2013, p. 315–339.
- Kövecses 2005 = Zoltán Kövecses, *Metaphor in Culture. Universality and Variation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005.
- Kövecses 2010 = Zoltán Kövecses, *Metaphor. A practical introduction*, Oxford, Oxford University Press, 2010.
- Lakoff–Johnson 1980/1985 = George Lakoff, Mark Johnson, *Les métaphores dans la vie quotidienne*, Paris, Les Editions de Minuit, 1985.
- Lakoff–Turner 1989 = George Lakoff, Mark Turner, *More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*, Chicago–London, The University of Chicago Press, 1989.
- Müller 2008 = Cornelia Müller, *Metaphors Dead an Alive, Sleeping and Walking. A Dynamic View*, Chicago–London, University of Chicago Press, 2008.
- Tomoiağă 2013 = Maria-Alexandrina Tomoiağă, *La métaphore dans l'activité de parler*, în StUBB, Philologia, LVIII, 2013, nr. 2, p. 201–214.

- Tomoiagă 2014 = Maria-Alexandrina Tomoiagă, *Metaforica vorbirii în limbajul cotidian. Cu un proiect de sistematizare a domeniului românesc contemporan*. Teză de doctorat. Partea a III-a, Cluj-Napoca, Universitatea „Babeş-Bolyai”, 2014.
- Yu 2008 = Ning Yu, *Metaphor from Body and Culture*, în *Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008.
- Zlatev 2011 = Jordan Zlatev, *From Cognitive to Integral Linguistics and Back Again*, în „Intellectica”, LVI, II, 2011, p. 125–147.

CONCEPTUAL METAPHORS IN CONTEMPORARY ROMANIAN LANGUAGE

(Abstract)

Conceptual metaphor represents one of the concepts within whose boundaries integral linguistics and cognitive semantics may be brought together, despite different research directions. Although drawing a distinction between the linguistic and the conceptual metaphor is not deemed necessary, the paper aims at enhancing cognitivist gains from the perspective of integral linguistics. Moreover, we propose a new taxonomy of conceptual metaphors, which reveals their specific cultural dimension in a more effective manner, and we synthesise the recurring target domains and source domains in metaphorical designation on the basis of a contemporary Romanian language corpus.

Cuvinte-cheie: *metaforă conceptuală, lingvistică integrală, semantică cognitivă, domeniu țintă, domeniu sursă*

Keywords: *conceptual metaphor, integral linguistics, cognitive semantics, target domain, source domain*

*Universitatea de Medicină și Farmacie
„Iuliu Hațieganu”
Limbi moderne aplicate în Medicină
Cluj-Napoca, str. Louis Pasteur, 6
alexandrina.tomoiaga@yahoo.fr*